

отдельные примеры методической документации, обеспечивающей эффективность правового воспитания молодежи.

Ключевые слова: правовое воспитание, правовая культура, цель правового воспитания, методика правового воспитания.

ABOUT THE PECULIARITY OF METHODOLOGICAL ENSURING OF TEACHING THE JURIDICAL EDUCATION (BASED ON THE SECONDARY EDUCATION IN FRANCE)

Kovalenko I. I.

This article is dedicated to show us the experience of teaching and education in the secondary education system in France. It's about to show the specifics of the methodical means of the teaching the themes from the course of civil, juridical and social lectures. Also the partial examples of the methodical documentary, which seeks to ensure the effectiveness of juridical education of adults are shown.

Keywords: juridical education, juridical culture, goal of the juridical education, methodics of juridical education.

УДК 340.13

О. О. Сидоренко, асистентка

ПРОЦЕСУАЛЬНІ НОРМИ ЯК РІЗНОВИД ПРАВОВИХ НОРМ

Проаналізовано актуальні питання, пов'язані з роллю і місцем процесуальних норм у системі права, співвідношення між матеріально-правовими і процесуальними нормами.

Ключові слова: процесуальні норми, система права, суспільні відносини, процедура, матеріальне право, процесуальні форми.

Актуальність проблеми. Головним регулятором суспільних відносин у будь-якій правовій і демократичній державі є право, і Україна не є виключенням. Однак правове регулювання тим ефективніше буде діяти, чим досконалішою буде дія нормативних приписів або механізм реалізації правових норм задля виконання головної функції держави – гарантоване здійснення прав і свобод особи. У зв'язку з цим актуальним є питання теоретичного дослідження процесуальних норм, які покликані забезпечити втілення в життя приписів законодавчих актів. У юридичній літературі проблема розуміння місця процесуальних норм у праві є одним з центральних питань науки теорії держави і права, оскільки немає одностайного розуміння. Необхідно наголосити, що тільки за умов ґрунтового і всебічного висвітлення теоретичних

положень можна реально забезпечити неухильне дотримання та послідовне втілення на практиці визначальних засад судочинства.

Аналіз наукових публікацій. Необхідно відмітити, що окремі аспекти зазначеної проблеми розглядалися такими дослідниками, як В. Горшеньов, Н. Гуревич, П. Недбайло, П. Рабинович, Н. Саліщева, М. Строгович та ін. Підкреслимо, що уперше у вітчизняній теорії права питання про право у широкому процесуальному аспекті досліджував В. Горшеньов [2, с. 156].

Як відомо, на сучасному етапі розвитку теорії права матеріальний припис визначається відносно первинним, а процесуальний – похідним, тобто спрямований на забезпечення реалізації першого. Тому процесуальні норми, як правило, розглядаються як службові чи допоміжні по відношенню до матеріальних. На наш погляд, ця правова категорія є самостійною й основною підставою для цього виступає характер основного правовідношення (регулятивне чи охоронне), на реалізацію якого вони й спрямовані.

Незважаючи на постійність використання у правозастосовній діяльності та в теоретичних джерелах терміна «процесуальна норма», докладного аналізу цієї категорії з огляду на сучасний стан розвитку науки теорії права досі не було проведено. Тому нагальною проблемою науки є необхідність обґрунтування самостійності поняття процесуальних норм у зв'язку з сучасною теоретичною та практичною моделлю системи права. Також все це дає підстави ставити питання про необхідність наукового дослідження різних аспектів розуміння їх ознак, структури, видів, місця в системі інших правових норм. Широко вживане поняття процесуальних норм, на наш погляд, не можна вважати таким, що остаточно склалося, оскільки й дотепер в нього вкладають найрізноманітніший зміст і називають ці норми процесуальними, процедурними, процедурно-процесуальними, організаційно-процесуальними тощо. Деякі вчені, наприклад, В. Бабаєв [6, с. 166], А. Колодій та В. Копейчиков [4, с. 231], наголошують на вторинному характері процесуальних норм, які, на їх думку, мають похідний характер від норм матеріального права. Все це зумовило вибір теми даної публікації та обґрунтовує її актуальність.

На сучасному етапі питання дослідження процесуальних правових форм набуває значної актуальності, оскільки розуміння процесуальних норм не відповідає сучасному рівню теоретичного розвитку права. Тому виникає потреба перегляду загально-правових положень про сутність і місце процесуальних приписів у правовому регулюванні. Причому з урахуванням досягнень сучасного розвитку науки відомий російський учений С. Алексєєв пропонує доповнити звичайний процес пізнання правових норм дослідженням їх справжньої ефективності, наскільки ефективно вони працюють у реальних життєвих ситуаціях [1, с. 16–17].

З огляду на викладене, мета даної публікації полягає у визначенні ролі та місця процесуальних норм у системі права.

Правова норма є «вихідним елементом», «первинною клітиною» права, і з точки зору системи права регулює типове суспільне відношення певного різновиду. Так, на думку П. Рабиновича, норма матеріального права є первинним регулятором суспільних відносин, вона лише називає права, обов'язки, заборони. Процесуальні ж норми, встановлюють порядок, процедуру здійснення прав або виконання обов'язків, передбачених у матеріальних нормах [8, с. 12].

Можна навести висновок, який зробив О. Яковенко: процесуальні норми поза норм матеріальних не мають сенсу, їх існування детерміноване потребами реалізації норм матеріальних [16, с. 24]. Аналогічну позицію висловлює О. Скакун, виокремлюючи матеріальні та процесуальні норми права за критерієм субординації в правовому регулюванні. Норми процесуального права походять від норм матеріального права: процесуальні норми регулюють уже не фактичні, а юридичні зв'язки, що склалися в соціально-правовій сфері, у правовідносинах, викликаються до життя потребою реалізації норм матеріального права [10, с. 60].

По суті ця точка зору підтримується у Юридичній енциклопедії, у якій матеріальне право визначається як нормативна основа регулювання суспільних відносин у всьому їх комплексі, а процесуальне право є формою реалізації норм матеріального права [15, с. 598].

Співвідношення між матеріально-правовими і процесуальними нормами можна виразити у формулі: якщо норма матеріального права визначає зміст прав і обов'язків суб'єктів права, то вона відповідає на питання: що необхідно зробити для реалізації цих прав і обов'язків, а норма процесуальна відповідає на питання: як, яким чином, у якому порядку названі права і обов'язки можуть і повинні бути реалізовані. Інакше кажучи, сутність процесуальних норм полягає в тому, що вони завжди регламентують порядок, форми і методи реалізації норм матеріального права.

У межах проблеми, що розглядається, у якості безпосередньої підстави процесуальних норм у цілому можна назвати специфічні суспільні відносини, які підлягають врегулюванню, виникнення та існування яких обумовлено об'єктивними причинами.

Проте з погляду ряду процесуалістів, такими причинами виступає матеріальне право, оскільки йому притаманні необхідні процесуальні форми. З цього можна зробити висновок, що кримінальне право застосовується у формі кримінального процесу, а всі інші галузі права – у різних формах цивільного процесу [3, с. 67]. Відтак, «процесуальні» норми похідні за своїм характером по відношенню до «матеріальних» норм, проте є й інші точки зору. Так, В. Скобелкін вважає, що це не відповідає характеру взаємодії названих норм. Він розглядає питання у двох аспектах: стосовно єдиного та різних явищ і зазначає, що норми матеріального і процесуального права не можуть виступати у якості єдиного явища, оскільки вони видаються і припиняють діяти

у різний час і існують часто окремо. Матеріальні ж у свою чергу не можуть виступати змістом процесуальних [11, с. 15–16].

Разом з тим мають місце випадки, коли використання матеріальних норм можливе без втручання ззовні сторонами правовідносин добровільно, тобто зміст існує без форми.

Погоджуємось з обгрунтованою, на наш погляд, позицією М. Строговича, про хибність точки зору, згідно якої відносини кримінально-процесуального права є відносини форми і змісту. Кримінально-процесуальне право проводиться у життя, реалізується у процесуальних формах, внаслідок чого і матеріальне кримінальне право і процесуальні форми його здійснення повинні ґрунтуватися на одних і тих самих началах, повинні бути проникнуті одним і тим самим духом [12, с. 104].

В. Основін писав, що процесуальні норми у державному праві встановлюють порядок здійснення приписів тих норм державного права, для реалізації яких вимагається особлива процедура. Наприклад, норми, що закріплюють право вступу до громадянства і виходу з нього. Саме наявність такого роду норм у державному праві обумовлює потребу в спеціальних процесуальних (процедурних) нормах [7, с. 96–99].

Цікавою і справедливою, на нашу думку, є позиція російського вченого Л. Колобковій. У своєму дисертаційному дослідженні вона обгрунтовує самостійний, а не службовий характер процесуальних правових норм [5, с. 11].

Заслуговує уваги підхід до розуміння права, який передбачає оцінку права і як справедливості, і як примусового засобу для забезпечення впливу на суспільство, тобто як своєрідну примусову справедливість [13, с. 269–285]. Той факт, що за необхідності право буде реалізоване за допомогою юридично впорядкованої процедури примусу, свідчить про набуття правом нових змістовних якостей. Тому поруч із нормами, що безпосередньо регулюють поведінку людей, з'являються й інші норми, що зобов'язують правоохоронні органи вживати заходів задля забезпечення дотримання цих «первинних» норм [14, с. 18], які, на відміну від попередніх, отримують статус правової реальності у зв'язку з їх раціональністю і логічною істинністю.

Таким чином, наведені позиції у правовій науці стосовно ролі та місця процесуальних норм, підтверджують, що проблема полягає у відсутності чітких критеріїв розмежування матеріального та процесуального у праві. Як вже зазначалося вище, у загальному вигляді різниця між цими явищами, як правило, визначається за формулою: якщо матеріальна норма права відповідає на питання, що треба зробити для реалізації встановлених прав і обов'язків, то процесуальна повинна дати відповідь на питання, як, яким чином, в якому порядку вказані права можуть бути реалізовані.

Відмінності процесуальних норм від норм матеріального права містяться в якісних особливостях суспільних відносин, які регулюються, іншими словами визначені предметом процесуально-правового регулювання.

Предмет правового регулювання знаходиться в основі побудови системи права і поділу її на галузі. У свою чергу на його підставі можна виявити відмінні особливості як методу правового регулювання в цілому, так і його складових частин – тих способів і засобів, які використовуються законодавцем для впливу на відносини, які регулюються процесуальними нормами.

Доволі часто, критеріями що дозволяють проводити різницю між процесуальними і матеріальними нормами називають факт їх присутності в тому чи іншому кодексі відповідної галузі права [9, с. 244]. Однак, з таким положенням не можна погодитись, оскільки зараз галузі матеріального права сучасного законодавства містять значну кількість процесуальних норм, а деякі процесуальні інститути набувають міжгалузевого характеру. Наприклад, норми Кримінального Кодексу України, що передбачають порядок обчислення строків давності, звільнення від кримінальної відповідальності, які за своїм характером є процесуальними. Відтак поняття процесу можна розглядати у двох аспектах: у так званому спеціально юридичному сенсі і у більш широкому значенні. Інакше велика кількість важливих процесуальних норм просто випадають із системи.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, з урахуванням вищезазначеного, можна зробити висновки, що процесуальні норми:

по-перше, не тільки беруть участь у застосуванні матеріальних норм права, а й регламентують процесуальну діяльність правозастосовних органів;

по-друге, процесуальні приписи у системі юридичних норм мають самостійне, а не допоміжне чи службове призначення по відношенню до матеріально-правових норм;

по-третє, в системі права процесуально-правові норми є більш динамічними, оскільки на відміну від матеріальних норм, що регулюють суспільні відносини, які складають предмет виключно конкретної галузі права, процесуальні норми здатні забезпечити реалізацію матеріальних норм іншої галузі права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев С. С. Общая теория права : учебник / С. С. Алексеев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ТК Велби: Проспект, 2008. – 565 с.
2. Горшенев В. М. Юридический процесс : / В. М. Горшенев. – Х. : Основа, 1985. – 156 с.
3. Жеруолис И. А. Некоторые вопросы особого производства / И. А. Жеруолис // Советское государство и право. – М. : Изд-во Наука, 1958. – № 8. – 72 с.
4. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. /А. М. Колодій, В. В. Копейчиков. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 368 с.
5. Колобкова Л. В. Процессуальные нормы в российском праве. автореф. дис. ... канд. юрид. наук за спец. 12.00.01 / Л. В. Колобкова. – М., 2007. – 25 с.

6. Нормы советского права: Проблемы теории / под ред. М. Байтина, В. Бабаева. – Саратов, СГУ, 1987. – 248 с.
7. Основин В. С. Государственное право / В. С. Основин // Процессуальные нормы и отношения в советском праве (в «непроцессуальных» отраслях) / под ред. И. А. Галагана. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1985. – 157 с.
8. Рабинович П. М. Вопросы общей теории процессуальных норм права / П. М. Рабинович // Юридические гарантии применения права и режим социалистической законности. – Вып. 3. – Ярославль, 1976. – 78 с.
9. Рабинович П. М. Упрочение законности – закономерность социализма / П. В. Рабинович // Вопросы теории и методологии исследования. – Львов : Вища школа ; Изд-во при Львов. ун-те, 1975. – 260 с.
10. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун. – Х. : Консул, 2001. – 656 с.
11. Скобелкин В. Н. Обеспечение трудовых прав рабочих и служащих (Нормы и правоотношения) / В. Н. Скобелкин. – М., Юрид. лит., 1982. – 372 с.
12. Строгович М. С. Уголовно-процессуальное право в системе советского права / М. С. Строгович. Советское государство и право. – 1957. – № 4. – 175 с.
13. Хеффе О. Политика. Право. Справедливость / О. Хеффе. – М. : Гнозис ; Логос, 1994. – 328 с.
14. Циппелиус Р. Юридична методологія / Р. Циппеліус ; пер. Р. Корнута. – К. : Реферат, 2004. – 176 с.
15. Юридична енциклопедія: В 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К., 1998. – Т. 3: К – М. – 792 с.
16. Яковенко О. В. Правовая процедура : дис. канд. юрид. наук / О. В. Яковенко. – Саратов, 1999. – 219 с.

ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ НОРМЫ КАК ВИД ПРАВОВЫХ НОРМ

Сидоренко О. А.

Проанализированы актуальные вопросы, связанные с ролью и местом процессуальных норм в системе права, соотношение между материально-правовыми и процессуальными нормами.

Ключевые слова: процессуальные нормы, система права, общественные отношения, процедура, материальное право, процессуальные формы.

PROCEDURAL RULES AS A FORM OF LEGAL NORMS

Sidorenko O. O.

Analyzed current issues related to the role and place of procedural rules in the law, the relationship between substantive and procedural rules.

Keywords: procedural rules, the system of law, public relations, procedure, substantive law, procedural forms.

